

Barokní zrcadlení:

Obraz Boha v díle B. Bridela a J. A. Komenského

Bůh je téma pro barokní literaturu zcela stěžejní. Obrazů a podob má Bůh nespočet, lze je kritizovat i chválit, nikoli však potvrdit, nebo vyvracet. V básni „Co Bůh? Člověk?“ od Bedřicha Bridela a románu „Labyrint světa a ráj srdce“ od Jana Amose Komenského se setkáváme s navzájem dosti odlišným pojetím, které nás od Boha distancuje v případě prvním a které Boha zrcadlí v nás samých v případě druhém. V obou dílech pak sledujeme tři hlavní témata: objasnění existence Boha, podobu Boha, respektive jeho odrážení ve věcech hmotných, pozemských a blíže definovatelných, a možnost spojení onoho obrazu Boha s člověkem.

Projdeme-li světem, spatříme všude plno motání, fresuňků a lopotování, jak píše Komenský. Neuzříme než marnost a pochlebenství, lid zmatený a matoucí, a Moudrost nad tím vším, která to bláznovství přehlíží. Poutník v Labyrintu světa empiricky usuzuje, že zlo, které světem zmítá, raddy, které Moudrost má, jež jsou jen převlečené neřesti, a bída lidí, kteří dle osudu pracují a pak mřou vlastními šípy, musí se někde kompenzovat. Poutník vyvozuje, že shledává-li i Šalamoun tento svět nelibým, musí být někde schopen najít protipól, libost, slávu a řád. Logicky tak čtenáři Komenský sugeruje, že náš svět plný námahy musí být spravován vyšší mocí, která je opakem pozemské špíny a pokrytectví. Sám pak ve své knize svou teorii dovádí k závěru, když Poutníka Bůh opravdu zastaví a odvrátí od propasti s hady, kam jsou házeni mrtví. Tento deus ex machina Poutníka přiměje k tomu, aby se vrátil, nikoli však do světa lidí, ale do světa svého srdce. Náhlými slovy „Navrať se!“ považuje Komenský ve své knize existenci boží za jistou a dále nepotřebnou odůvodňování.

Bridel se, na rozdíl od Komenského, nijak důkazy o existenci „přesahu“ tohoto světa nezabývá, považuje Boha za zřejmou premisu bytí a za neochvějnou jistotu. Ač má tedy Bridel strach z Boha, ani v nejmenším se nebojí o Boha jako takového. Tápe ve snaze zjistit co Bůh je, kde se nachází, jak s ním disputovat a jak se k němu vůbec dostat, nikdy však nezpochybňuje Boha samého. V kontrastu s Komenským tedy Bridel nepoužívá ani z části logický výklad, který by Boha ospravedlňoval. Bůh je věc daná, Bůh je věc víry a podstata vnitřního Bridelova přesvědčení (což platí i pro Komenského), tedy nic, co by potřebovalo jakýkoli důvod.

Argument, který Komenský postupně rozvíjí na mnoha stranách, kdy Poutník prochází světem a začíná tušit existenci něčeho lepšího, Bridel také předkládá, neříkaje však nic explicitně. Vyjevenou špatnost pozemských věcí a kyselost a jedovatost lidí můžeme opět podvědomě vzít jako podmínku pro nutnou protiváhu, to ale musíme vyvodit sami. Komplementární jev, který nám Bridel ihned servíruje v porovnání, je Bůh. Čteme-li o červíčku, hnusu a hořkosti, hledáme nutně kontrast, který nalzáme zpravidla o řádek níže, kde se dozvídáme o sladkosti, nekonečnosti a medu. To, že Bridel Boha zmiňuje, nám tedy poměrně logicky do celku kontrastů zapadá. Je to ale dosti zvláštní vypodobení Boha a vyvstává otázka, co tedy Bůh je, pokud se nespokojíme s představou nekonečně veliké plástve.

V porovnání s Bridelem je Komenský autor takřka populistický. Předkládá takovou podobu Boha, která je člověku blízká a kterou si každý lehko představí. „*A aj, zvrchu zastkví se světlo jasné, k němuž já očí pozdvihna, spatřím vrchní to okno plné blesku, v kterémž, aj, blesku spouští se ke mně dolů jakýsi, postavou sic podobný nám lidem, ale jasností právě Bůh. Jehož obličej, ačkoli se náramně stkvěl, očím však lidským snesitedlný byl; aniž z něho hrůza šla, ale líbost jakási, již sem podobného v světě nikdež neznamenal.*“¹

Bridel se ale nespokojuje s náramně se skvělícím člověkem a nešetří superlativy. Bůh je pro něj nekonečný a hluboký, je podstatou všech věcí a dnem propasti zároveň. Čtenář si tak může představit Boha jako vodu, zem, dokonalost či odpočínutí, což je značně namáhavější než vidět vlídného zářícího „člověka“. Bridel touto abstrakcí poukazuje na to, že Boha zkrátka nelze přesně zpodobnit a jediné, co nám jej blíže charakterizuje, je pravidlo, že není v ničem podobný lidem. Jsme-li smutní (a Bridel je přesvědčený, že jsme), Bůh je veselý, jsme-li mrzí, je Bůh počestný atd. Vyjdeme-li tedy z Bridelova předpokladu, že Bůh je ve všem dokonalý, zároveň pak, že je opakem lidí, nemůžeme nesouhlasit s jeho názorem, že člověk je ztělesněním všeho zla a je opravdu tím škaredým červíčkem.

Bridel řeší ještě jeden zásadní problém. Nejenže nepodává jasné rysy podoby Boží, ale zdůrazňuje opakovaně, že vyšší existence, jejichž podoby hledáme, jsou vlastně tři a zároveň jen jedna.

*„Troj jsi anebo trojí,
aneb tři jste v jednom božství,
tebe se všecko bojí,*

¹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint světa a ráj srdce*. Praha : Odeon, 1970. kap. XXXVIII.

*tys horkost, světlost v světlosti;
třikrát's velká hlubina,
která není bez plnosti,
nejsi bez tvého Syna,
ani nejsi v samotnosti.* ²

Pro tři složky jednoho božství se samozřejmě hodí abstraktní podoba lépe. Ale jak oné abstraktní „hlubiny“ dosáhnout?

Zde se Komenský opět projevuje jako spisovatel, který je „user friendly“. Bůh je sice na nebesích, sedí kdesi na svém trůnu v místech, kam se dostanou jen zesnulí křesťané, ale to vůbec nevadí. Čtenář nemusí vymýšlet složité cesty, jak překlenout výškový rozdíl, ba ne, stačí se obrátit do sebe, najít onen ráj srdce, oprášit své nitro a objevit v něm Opatrnost, Pokoru a Spravedlnost. V porovnání s Bridelem je Komenský něco jako Horst Fuchs, který nám objasňuje, že uklidit si v srdci můžeme kdykoli, nejlépe právě teď, a že pak objevíme tolik světla a záře, jako nikde na světě.

U Bridela už to tak snadné není. Přestože Bůh je nekonečnou hlubinou, existuje poměrně objemný prostor, který hlubinou vyplněn není, jenž je třeba „přeskočit“, abychom se k Bohu dostali. Sám pak popisuje, jak mu narůstají křídla a chce se mu lézat. Bridel tedy neobjevuje Boha v sobě, ale musí se za ním dostat, Bůh ho v sobě musí „potopiti“. Nakonec je nucen skočit do mořské hlubiny, zatímco si Komenský leští jachtu ve své komůrce pod prsy.

Bridelovo pojetí tak celkově nechává čtenáře nejistého a zstrašeného. Bůh je vrch dobra (summum bonum, jak tvrdí Komenský) a lidé jsou zmatené hemžení hmyzu. To Komenský potvrzuje, ale na rozdíl od Bridela nekončí pouhými kontrasty, které člověku berou jakoukoli naději. Z Bridelovy básně nemáme žádnou motivaci, věci se nějak mají, pro nás dosti nepříznivě, ale nedá se nic dělat. Lze to napravit? Nelze. Budeme napořád prachem a dýmem, truplem hlíny a blátem. Můžeme se sice dostat k Bohu, jehož nekonečné hloubky se bojíme a s nímž mluvit nevíme jak, Bůh je ale něco, čeho je třeba se bát.

Komenský tento bipolární koncept posouvá dál. Boha vidíme v určitých konturách, víme, že je v nás a bude u nás i po smrti, budeme-li žít křesťanský život. Je vlídný a přívětivý, zároveň však jedinečný. Není třeba za ním někam skákat či lézat, to zařídí andělé. Nejenže tedy Komenský zobrazuje Boha pro člověka daleko sympatičtěji a specifičtěji než Bridel, zrcadlí

² BRIDEL, Fridrich. *Básnické dílo*. Praha : Torst, 1999. s. 170. ISBN

ho také přímo v nás, a ne někde v nekonečnu. Nezastraší tedy čtenáře bezvýhodností situace, ale podává řešení, které může každý zrealizovat. Čtenář si je pak vědom kontrastů mezi Bohem a sebou samým, má stále možnost syntézy obou extrémů. Komenský mu ukazuje, že láska k Bohu je všechno, co potřebuje, aby Boha našel a jeho život zde byl dokonalý.

„Odtud jim jde to, čehož všickni nejmoudřejší světa v svých věcech darmo hledají, plná jmenovitě svoboda myslí, aby žádné věci kromě Boha podrobení a zavázání nebyli, proti své vůli něco činiti povinni nejsouce.“³ Neboť člověk pouze tehdy je svoboděn, když jen Bohu se podrobuje.

³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint světa a ráj srdce*. Praha : Odeon, 1970. kap. XLIII.